

**ЮВІЛЕЙНА ДАТА
УКРАЇНСЬКОЇ МІКОЛОГІЇ ТА БОТАНІКИ
(75-річчя члена-кореспондента НАН України
Ірини Олександрівни Дудки)**

4 грудня 2009 року виповнилося 75 років від дня народження та 50 років наукової діяльності в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України провідного українського міколога, тричі лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки, завідувачки відділу мікології, члена-кореспондента Національної академії наук України, Заслуженого діяча науки і техніки України професора Дудки Ірини Олександрівни. Наукові інтереси ювілярки досить широкі — від загальних і деяких спеціальних питань мікології до природоохоронної, просвітницької та екологічної діяльності. І.О. Дудка — автор та співавтор понад 500 наукових праць, у тому числі 29 монографій, 10 авторських свідоцтв на винаходи. Вона підготувала 21 кандидата біологічних наук за фахом «мікологія».

На шлях наукових звершень Ірину Олександрівну привели любов до природи, спрага до пізнання нового, цікавість до науки та людей і велика працездатність.

І.О. Дудка народилася 4 грудня 1934 року в м. Харкові в сім'ї службовців. Дитинство, затьмарене війною, перші шкільні роки в евакуації в м. Челябінську та повоєнне навчання в м. Києві прискорили формування характеру, виробили внутрішню дисципліну і відповідальність, любов до книги та художньої літератури, схильність до біології як науки, смак до екскурсій у природу.

Майже все життя І.О. Дудки в науці пов'язане з Інститутом ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, в якому вона працює вже півстоліття і де здолала шлях від аспіранта до завідувача відділу та заступника директо-

© К.М. СИТНИК та ін. 2009

ра. Однак слід згадати, що після закінчення з відзнакою біологічного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка (1957 р.) Ірина Олександрівна два роки працювала в інших установах: на кафедрі нижчих рослин КДУ, яку очолював майбутній академік АН УРСР, професор О.В. Топачевський, і у відділі фізіології грибів Інституту мікробіології та вірусології ім. Д.К. Заболотного, під керівництвом члена-кореспондента АН УРСР В.Й. Білай. Навіть короткі періоди спілкування з такими провідними вченими, як прекрасний альголог і гідробіолог О.В. Топачевський, фізіолог грибів, міколог-експериментатор і таксономіст В.Й. Білай, міколог і фітопатолог, член-кореспондент АН УРСР М.М. Підоплічка, а також доцент кафедри нижчих рослин міколог З.Г. Лавітьська, наснажили лаборанта І.О. Дудку на дослідницький пошук у галузі мікології. Саме від М.М. Підоплічка Ірина Олександрівна, вже кандидатом біологічних наук, отримала керівництво секцією мікології та фітопатології Українського ботанічного товариства, а з В.Й. Білай були опубліковані праці, присвячені методам дослідження грибів та з історії мікології.

Доля пов'язала І.О. Дудку з Інститутом ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України 1 грудня 1959 року, коли вона стала аспіранткою професора С.Ф. Морочковського, що очолював відділ мікології інституту майже двадцять років. Становлення і розвиток молодого науковця відбувалися за підтримки дослідника різноманіття та географії фітотрофних грибів, невтомного колектора і першого автора трьох томів багатотомного видання «Визначник грибів України» (1967—1979), який ще в роки студентства І.О. Дудки був керівником її курсової та дипломної робіт з мікології. Юній аспірантці затвердили досить складну тему дисертаційної роботи: вивчення специфічної з погляду екології та малої відомої групи водних грибів. Попри це, виконання теми завершилося успішним захистом (1965 р.) кандидатської дисертації «Водные грибы южной части Киевского Полесья». У подальші роки І.О. Дудка накопичувала і творчо осмислювала знання про водні гриби, весь час розширюючи спектр наукових досліджень з мікології.

Розвиток нового напрямку потребував значних зусиль. Проте ще в перші роки вивчення водних грибів пішов з життя науковий керівник Ірини Олександрівни — професор С.Ф. Морочковський. У 1963—1972 роках роботу мікологів інституту очолила майбутній доктор наук і професор М.Я. Зерова. У цей період в інституті тривали дослідження з інвентаризації мікобіоти, докладного вивчення біології та систематики окремих таксономічних груп грибів (особливо макроміцетів), прикладні розробки, а також завершувалася підготовка п'ятитомного (в 7-ми книгах) «Визначника грибів України». Згодом, після захисту дисертації, І.О. Дудку залучили до напруженої роботи над розділами «Визначника» разом із науковими співробітниками М.Я. Зеровою, Ю.Г. Радзівевським, М.Ф. Сміцькою, кваліфікованими лаборантами-мікологами Г.Л. Роженко, М.Ф. Соколовою, С.В. Шевченком, а також дослідниками з інших установ — З.Г. Лавітьською та П.Є. Сосінім. До першого тому цього видання Ірина Олександрівна опрацювала порядки *Blastocladales* (*Blastocladiomycota*), Mono-

blepharidales (Chytridiomycota), Zoopagales (Zygomycota), Pythiales (насамперед родину *Pythiaceae*) та Leptomitales (Oomycota), а в співавторстві з С.Ф. Морочковським — і деякі інші таксони. Крім того, до третього тому вона підготувала та доопрацювала частину порядків Agonomycetales, Hyphomycetales, Stilbellales (Hyphomycetes, аноморфні гриби). Долучення до традиційного напрямку — обстеження та вивчення мікобіоти України з метою максимально повного встановлення видової різноманітності — зумовило подальший розвиток І.О. Дудкою досліджень цього плану протягом наступних десятиліть. Правильність такого напрямку в українській мікології підтвердило нагородження Державною премією УРСР у галузі науки і техніки (1983 р.) авторського колективу «Визначника грибів України» на чолі з головним редактором видання академіком АН УРСР Д.К. Зеровим.

Коли 1970 р. Інститут ботаніки АН УРСР очолив академік НАН України К.М. Ситник, нова хвиля ідей з розбудови ботанічної та мікологічної науки почала поступово втілюватись у життя. У 1972 р. Ірині Олександрівні запропонували керівництво лабораторією мікології, яку згодом підвищили до рівня відділу (1974 р.). Активний та допитливий міколог кандидат біологічних наук І.О. Дудка вже на той час мала понад 50 наукових публікацій, досвід представлення результатів досліджень на великих міжнародних мікологічних симпозіумах і конференціях, брала діяльну участь у роботі Українського ботанічного товариства та була обрана в тому самому році віце-президентом УБТ, яким вона є і дотепер. І.О. Дудка розширила у відділі мікології дослідження з різноманітності грибів, почала плідно розвивати практичні напрямки із застосування грибів у народному господарстві.

Ірина Олександрівна — фундатор досліджень водних грибів з різних систематичних груп (оомікота, хітридіо- та аскомікота, деяких аноморфних грибів) на теренах колишнього СРСР, засновник нового напрямку гідромікології — міконеїстонології. Вона вивчила види-олігосапроби контамінованих водойм, а також життєві цикли та морфологічну мінливість ооміцетів, встановила видову різноманітність аскоміцетів водних рослин-макрофітів, розробила методи виявлення хітридіо- та ооміцетів за допомогою принад. Результати наукового пошуку 1965—1978 рр. знайшли відображення у докторській дисертації «Водные гифомицеты: систематика, экология, география и возможные пути возникновения» (1978 р.). І.О. Дудка розвинула уявлення про донно-планктонно-нейстонну гетеротропність водних гіфоміцетів та експериментально довела їх значення у процесах самоочищення і трофічних ланцюгах водотоків,

ISSN 0372-4123. Укр. ботан. журн., 2009, т. 66, № 6

де вони є джерелом живлення детритофагів; показала значення вегетативної та репродуктивної стадій життєвого циклу цих мікроскопічних грибів у різних лотичних біоценозах, вивела закономірності формування екологічної групи водних гіфоміцетів з епіфільних і наґрунтових грибів. У результаті опрацювання 5427 проб на 1985 рік було зареєстровано на території СРСР 77 видів 42 родів водних грибів з групи гіфоміцетів, з яких І.О. Дудка описала новий для науки вид і 50 видів гіфоміцетів уперше знайшла на теренах країни. Найважливіші результати дослідниці опублікувала в авторських монографіях «Водні гіфоміцети України» (1974) і «Водные несовершенные грибы СССР» (1985) та колективних — «Методы изучения микроскопических грибов пресных и соленых (морских) водоемов» (Литвинов, Дудка, 1975), «Микозы и микотоксикозы рыб» (Исаева, Давыдов, Дудка, 1995), а також у численних статтях в «Українському ботанічному журналі», «Гидробиологическом журнале», журналі «Микология и фитопатология» та «Новостях систематики низших и высших растений». Новаторські досягнення І.О. Дудки у галузі вивчення водних грибів визнані світовою спільнотою і цитуються в останніх виданнях «Dictionary of the Fungi» (1995, 2001, 2008). Дослідження водних грибів збагатили Ірину Олександрівну і в загальнобіологічному сенсі — глибшому осягненні гармонії та краси природи, коли вона з колегами проводила маршрутні обстеження різних куточків України та здійснювала віддалені експедиції на Сахалін і Коласький півострів, до Центральної Чорноземної області, на Далекий Схід, Алтай, у Західний Сибір. Численні подорожі започаткували дружні зв'язки ювілярки з ученими-мікологами інших регіонів, дали можливість ознайомитись з діяльністю різних ботанічних установ.

Під керівництвом І.О. Дудки розвиваються фундаментальні дослідження з осмислення та узагальнення видового багатства та поширення грибів України, їх критико-систематичного опрацювання, що знайшло відображення в запланованій як сорокаторомне видання серії монографій «Флора грибов Украины». Нині вже вийшло друком 10 томів, авторами яких стали співробітники відділу — С.П. Вассер (1980, 1992), Т.О. Мережко (1980), Л.В. Смик (1980), М.Ф. Сміцька (1980, 1991), М.Ф. Сміцька, Л.В. Смик і Т.О. Мережко (1986), В.П. Гелюта (1989), Т.О. Мережко та Л.В. Смик (1991), Е.З. Коваль (2007), а також сама Ірина Олександрівна разом зі своєю ученицею Л.І. Бурдюковою (1996). Досліджуючи тривалий час мікроскопічний і такий тендітний об'єкт, як водні гриби, І.О. Дудка поступово занурюється у вивчення іншої групи грибів, що розглядаються серед грибоподібних організмів, а саме фітотрофних оомицетів (Oomycota, Chromista). В численних експедиціях по Україні було зібрано великий гербарний матеріал, накопичено спостереження з особливостей морфології та біології цих організмів. Результатом першого етапу досліджень став вихід монографії «Флора грибов Украины. Оомицеты. Фитофторовые и альбуговые грибы» (1996), яка містить багатий матеріал з таксономії, морфології та біології цих грибів і докладні відомості щодо поширення в Україні видів *Phytophthora de Vary* й *Albugo* (Pers.) Roussel. Другий етап цих досліджень завершився підготовкою І.О. Дудкою тому «Флора грибов Украины. Оомицеты. Пероноспоровые грибы». Додамо, що ос-

танніми роками Ірина Олександрівна захоплюється ще одним новим об'єктом — грибоподібними організмами класу *Mycetozoa* (*Protozoa*).

Вагомим узагальненням багаторічних досліджень мікобіоти України стала комп'ютеризація основної частини колекції грибів Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України та видання «*Fungi of Ukraine. A Preliminary Checklist*» (1996) за підтримки міжнародного проекту Дарвінівської ініціативи, де І.О. Дудка була співкерівником. Подальший розвиток вивчення різноманітності грибів заповідників, національних парків і заказників, як стаціонарних полігонів для проведення мікологічних досліджень, відображено у колективних монографіях «Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника» (1997), «Український природний степовий заповідник. Рослинний світ» (1998), «Біорізноманітність Дунайського біосферного заповідника, збереження та управління» (1999), «Гриби природних зон Криму» (2004), «Гриби заповідників та національних природних парків Лівобережної України» (2009) та інших, створених ювіляркою разом з колективом співробітників очолюваного нею відділу. Крім того, І.О. Дудка — один із авторів розділу «Гриби» другого та третього видань Червоної книги України (1996, 2009).

Під керівництвом Ірини Олександрівни розвивається науково-практичний напрям, орієнтований на створення засад промислового вирощування їстівних грибів. Цей напрям започаткували у відділі мікології ще в 1970-ті роки за ініціативи І.О. Дудки та нині члена-кореспондента НАН України, професора, док-ра біол. наук С.П. Вассера і професора, док-ра біол. наук А.С. Бухало й активної участі інших співробітників відділу. Колектив мікологів здійснив селекцію та захистив авторськими свідоцтвами вітчизняні врожайні штами шампінйонів, гливи, шиї таке і впровадив їх у практику промислового вирощування на шампінйонних комплексах агрокомбінату «Пуща-Водиця» та інших. Теорія та практика штучного культивування цінних їстівних грибів, результати досліджень у цій галузі узагальнені в монографіях «Промышленное культивирование съедобных грибов» (1978), «Высшие базидиомицеты в поверхностной и глубинной культуре» (1983), «Грибы. Справочник миколога и грибника» (1987), «Биология и культивирование съедобных грибов рода вешенка» (1987), «Культивирование съедобных грибов» (1992), що були підготовлені під керівництвом та за активної участі І.О. Дудки. Створення біотехнологій одержання екологічно чистої харчової продукції грибів на відходах сільськогосподарського виробництва та переробної промисловості високо оцінено Національною академією наук України і державою. За серію праць з розробки наукових засад промислового культивування їстівних грибів колективу авторів, і з-поміж них — І.О. Дудці, була присуджена академічна Премія імені М.Г. Холодного (1981). Цикли праць «Створення наукових основ глибинного культивування їстівних грибів і розробка способу одержання цінного харчового продукту» та «Комплексна біотехнологія промислового виробництва їстівних грибів в Україні: теорія та практика» відзначені двома Державними преміями України у галузі науки і техніки (1990, 2005).

І.О. Дудка — учений з активною громадянською і життєвою позицією, що працює на громадських засадах у багатьох представницьких і фахових об'єднаннях. Ірина Олександрівна — перший віце-президент Українського ботанічного товариства, член Наукової ради, Президії та голова Київського міського осередку Всеукраїнської екологічної ліги, член Форуму Регіонального Екологічного центру (м. Київ), Громадської ради при Міністерстві екології та природних ресурсів України, експерт ВАК України із присудження наукових ступенів у галузі біології. І.О. Дудка є заступником головного редактора «Українського ботанічного журналу» (м. Київ), членом редколегій журналів «Микология и фитопатология» (м. Санкт-Петербург, Росія), «Екологічний вісник», «Паросток» (м. Київ), входить до наглядової ради за виданням щорічника «Professional women» Американського біографічного інституту. У 2003 р. І.О. Дудка була Президентом XIV Конгресу європейських мікологів (Кацивелі, Крим), а в 2008 р. — членом комітету з наукової програми XIV Міжнародного конгресу із систематики та екології міксоміцетів (Ялта, Крим). За досягнення в галузі мікології та організації мікологічних досліджень І.О. Дудка отримала почесне звання Заслуженого діяча науки і техніки України (2005), обрана членом-кореспондентом Національної академії наук України (2009).

Безперечно, Ірина Олександрівна — гармонійно розвинута особистість, яка збагачує життєдіяльність Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного свіжими думками, оригінальними ідеями, слухними пропозиціями. Вона живе багатограним, насиченим життям, самовіддано працює, розв'язує доволі складні проблеми мікологічної науки. Добре обізнана у сучасній та класичній літературі, музиці, багато мандрує. Ми сповнені глибокою пошаною до нашого друга, колеги, однодумця — Ірини Олександрівни Дудки, яка щедро наділена талантами та високими фаховими якостями. Її вирізняють небайдужість, відповідальність, бажання шукати і знаходити ефективні шляхи подолання труднощів, які трапляються в науковому та організаційному житті. Ірина Олександрівна підтримує щирі стосунки зі своїми студентськими друзями, товаришами, учнями, земляками. Мікологи України і Росії виявляють незмінну повагу та любов до неї як до гідної громадянки України, талановитого науковця, яскравої особистості.

Колеги — мікологи та ботаніки — щиро вітають Ірину Олександрівну зі славним ювілеєм, зичать їй творчої наснаги, міцного здоров'я, нових цікавих зустрічей та мандрів чарівними стежками незбагненої Природи!

*К.М. СИТНИК, Ю.Р. ШЕЛЯГ-СОСОНКО, С.П. ВАССЕР, Я.П. ДІДУХ,
Е.Л. КОРДЮМ, Л.І. МУСАТЕНКО, Н.А. БІСЬКО, А.С. БУХАЛО, В.П. ГЕЛЮТА,
Е.Ф. СОЛОМКО, Т.В. АНДРІАНОВА, В.Т. БІЛАЙ, В.П. ГАЙОВА,
Г.А. ГРОДЗИНСЬКА, Н.Ю. МИТРОПОЛЬСЬКА, О.Б. МИХАЙЛОВА,
Н.Л. ПОЄДИНОК, М.П. ПРИДЮК, Ю.Я. ТИХОНЕНКО*

